

var det på et område, som Ole Lange – for endnu en gang at pointere min hovedpåstand – næsten lader helt uomtalt. Fremstillingen i bind II fylder ca. 235 sider, når man trækker kildeoplysninger, noter etc. fra. Heraf beskæftiger ca. 220 sider sig med Andersens indblanding i udenrigs- og indenrigspolitiske begivenheder samt i Landmandsbank-affæren. Kun ca. 15 sider handler om Kompagniet.

Til gengæld skal det uden forbehold erkendes, at Lange har forfattet en meget velskreven skildring af de mere udadvendte sider af etatsrådets virksomhed. Han har fremlagt en interessant og spændende beretning, som vil optage mange læsere, der ikke så nøje kender til de fremstillinger og forfattere, som i de sidste 60-70 år har beskæftiget sig indgående med Andersen. Ole Lange har selv kunnet bidrage til forskningen med en del nye omend ikke epokegørende nyheder, der især stammer fra Public Record Office i London og Landmandsbank-kommissionen i København.

Det er jo ikke noget forkert i at genfortælle en god historie og samle de spredte oplysninger i et enkelt værk. Men når Ole Lange udtrykkeligt betoner det videnskabelige moment i sin biografi om H.N. Andersen, så kan det ikke være ubilligt at fastslå, at vi stadig mangler bogen om Andersen og hans livsværk: Det Østasiatiske Kompagni.

Viggo Sjøqvist

HUGO CANCINO TRONCOSO: Chile. La Problemática del Poder Popular en el Proceso de la Vía Chilena al Socialismo 1970-1973. Un estudio de la Emergencia de los Consejos Campesinos, Cordones Industriales y Comandos Comunales en Relación a la Problemática del Estado, la Democracia y el Socialismo en Chile. Aarhus University Press, 1988. 519 s.

Emnet for dagens disputats ligger nok mange danske fjernt.¹ Et latinamerikansk emne er da også usædvanligt i dansk disputatstradition. Når man læser afhandlingens 519 sider, opdager man imidlertid hurtigt, at emnet slet ikke er så fjernt endda. Den politiske kultur i Latinamerika har i høj grad hentet sin inspiration fra Europa, enten direkte eller via det

¹ Det følgende er en let revideret version, især af stilistisk art, af min opposition ved forsvaret af disputatsen på Odense Universitet den 14. november 1988.

USA, hvis rødder også er i Europa. Bogen handler i stor udstrækning om politiske forestillinger, og disse har i stort omfang deres udgangspunkt i europæiske forhold. Således vikles læseren hurtigt ind i en debat om ideologidiskussionen ud fra den russiske revolution i november 1917. Denne debat om 1917-modellen, om dens udformning fra Lenin til Stalin og dennes efterfølgere har længe optaget forskningen og er siden M. Gorbatjovs tiltræden i 1985 nu også blevet kendt i en større offentlighed. »Glasnost« har i østlige medier bragt helt utrolige forhold i den »virkelige socialisme«, dvs. den sovjetisk-østeuropæiske, frem i lyset.

Også på anden måde minder emnet om Europas historie. Det forekommer mig slående, at Chiles historie 1970-73 på en række væsentlige punkter minder om Spanien 1936-39, både med henblik på de interne forhold, og med henblik på de to eksemplers betydning som myte, ikke mindst for mange vesteuropæiske intellektuelle. Sært nok har forfatteren kun een gang – og det på et punkt, hvor der netop ikke er nogen lighed! – følt anledning til at foretage en sådan sammenligning.²

Disputatsen er ligeledes usædvanlig ved at tage et meget nyt tidsrum, nemlig den omtumlede periode under Unidad Popular koalitionsregeringen 1970-73 op til behandling. Det er sjældent, at disputatser med historisk emne ligger så tæt på vor egen tid. Det har sine fordele, men det giver også nogle problemer. Det gør dog afhandlingen meget aktuel. For nylig, ved folkeafstemningen i Chile den 5. oktober 1988 kunne man også i danske massemedier pludselig blive orienteret om chilenske forhold. Hvis afstemningens nej-flertal skulle åbne mulighed for mere normale politiske forhold igen, så vil de problemer, som afhandlingen peger på, i høj grad blive aktuelle. Bogens hovedtema er nemlig en indgående analyse af det chilenske venstres politisk-ideologiske forestillinger 1970-73. I Spanien gik der 40 år, før den tabende part i borgerkrigen, blev den vindende part i den historiske udvikling.

Nu er der naturligvis en sammenhæng mellem valg af emne og emnetidsrum, for – som det nævnes side 1 – er forfatterens egen baggrund i Chile. Denne samtidshistoriske synsvinkel giver generelt nogle fordele og nogle problemer. Forfatteren har boet i Chile i det tidsrum, og det har givet muligheder for at forstå ting, som det kan være svært at læse sig til. Men sådanne personlige oplevelser kan også gøre én mere påvirkelig i ens senere vurdering af det oplevede tidsrum. Forfatterens engagement mærkes ikke så meget i teksten, der er holdt i en sober og analyserende

² Hugo Cancino, s. 153. – En behandling af dette tema ses i Frederico G. Gil, Ricardo Lagos E., Henry A. Landsberger: Chile 1970-73. Lecciones de una experiencia. Madrid, 1977; Henry A. Landsberger y Juan J. Linz: El caso chileno y la España de los años 30: contraste y similitud, s. 399-435.

form, men undertiden ret tydeligt i det meget omfangsrige noteapparat. Det ses også ved, at bogen er tilegnet en af de omstridte hovedpersoner, præsident Allende og hans tilhængere. Forholdet til, og man kan godt sige opgøret med, en dengang herskende marxistisk fortolkningsramme har præget fremstillingen. Denne tradition har også præget sprogbugen. Jeg vil ikke kalde det danske resume for læservenligt – og det er en skam.

Det samtidshistoriske aspekt har – som det altid er tilfældet – også givet nogle kildemæssige problemer. Afhandlingen hviler, stort set, udelukkende på offentlige udsagn – det være sig taler, erklæringer, programmer, brochurer, artikler. Kildemateriale af mere intern art fra de berørte partier eller fra ledende politikere er enten konfiskeret eller brændt af deres ophavsmænd. En samtidshistoriker har imidlertid den fordel og mulighed selv at kunne producere kilder, f.eks. ved interview-metoden. Forfatteren nævner den selv s. 12, men har dog kun brugt den i ringe omfang (f.eks. s. 400, note 104, med Louis Astete). Man kan altid metodisk diskutere nytten af interviews, men her kunne have været muligheder for et supplement. En række aktører fra perioden 1970-73 har i mange år levet i eksil, både i Europa og i Latinamerika/USA. Andre forfattere har benyttet sig af interviews med dem.

Et andet problem er, om det for dette tidsrums vedkommende er tilfredsstillende stort set kun at tage hensyn til de *trykte* kilder? Den moderne teknologi giver historikeren nye muligheder og problemer. Vi ved f.eks. fra USAs historie, at referater af telefonsamtaler, som det kendes fra præsident Eisenhowers periode, 1953-61, eller mødereferater på båndoptagelser, som det kendes fra Allendes samtidige kollega, præsident Nixon, er blevet en vigtig kilde for historikere. Ved uroen i Polen januar 1971 og i sommeren 1980 optog de strejkende arbejdere begivenhederne både på film og på båndoptagere. Forfatteren har enkelte steder (f.eks. s. 396, note 67) brugt båndoptagelser, der siden er blevet trykt, men det ses ikke af fremstillingen, om forfatteren har overvejet betydningen af medier som TV og radio for den ideologiske meningskamp, der foregik 1970-73. Når man læser, hvordan perioden blev oplevet af så forskellige aktører som den amerikanske ambassadør 1971-73, Nathaniel Davis, hvis interessante erindringer forfatteren ikke benytter, og den chilenske hærchef, general Carlos Prats Gonzáles, så er det slående, at de tillægger især radioen en stor betydning. I et land hvor udbredt læsefærdighed var af nyere dato er det rimeligt at antage, at radio/TV har været vigtige for meningsdannelsen.³

³ Stephen Ambrose: Eisenhower. The President, 1952-1959. London, Allen & Unwin, 1984. – Nathaniel Davis: The Last Two Years of Salvador Allende. Ithaca and London, Cornell University Press, 1985, s. 138, 300, 339. – Carlos Prats Gonzáles: Memorias. Pehuén. Santiago, Chile. 1. udg. 1985, 3. udg. 1987, s. 237, 294, 361, 448.

Efter disse generelle, indledende bemærkninger om emne og kilder vil jeg ganske kort skitsere og karakterisere bogens indhold. Derpå vil jeg tage enkelte, udvalgte problemer op til nærmere drøftelse, herunder især det centrale problem om tolkningen af Allendes hensigter og hans politiske rolle.

Afhandlingen er et meget grundigt og solidt stykke forskning. Megen litteratur om Latinamerika skrives ud fra samfundsvidenskabelige synsvinkler, men som Vesttysklands højt anerkendte, nu (1980) afdøde Latinamerikanspecialist Richard Konetzke skrev, så kan en beskrivelse af Latinamerikas nuværende sociale forhold, selv med de mest moderne hjælpemidler, aldrig erstatte indsigt ud fra en historisk betragtningsmåde.

Dette er også denne bogs indfaldsvinkel. Det mærkes i afhandlingens hovedsynspunkt om kløften mellem det chilenske venstres ideologi og den historiske udvikling i Chile, og det mærkes i bogens opbygning. Forfatteren indleder nemlig sin analyse med en redegørelse for venstres ideologier i historisk lys og med et afsnit (s. 61-118) om Chiles historie 1830-1970. Forfatteren påviser her, at Chiles historie på væsentlige punkter er forløbet anderledes end de øvrige latinamerikanske landes. For de fleste medier gælder det, at en god nyhed er en dårlig nyhed, og danske medier bringer mest nyheder fra Latinamerika, når der er statskup, gerne af militær art – og dem er der mange af. Men ikke i Chile. Det typiske for Chile har været en langsom udvikling i retning af stadig mere demokrati, både via formelle, statslige institutioner og love, men også ved en kraftig udbygning af samfundsmæssige organisationer. Der har været militær indblanding i politiske forhold, f.eks. ved borgerkrigen i 1891, i 1924-25, 1927-32, og nu igen siden september 1973. Militæret stod imidlertid før 1973 typisk for en progressiv politik. Indtil slutningen af 1960'erne var Chiles politiske liv præget af sansen for kompromisser, for smidighed og en ret rolig udvikling. Forfatteren ser således det chilenske venstres ideologi på baggrund af det historiske langtidsperspektiv. På samme måde ses selve ideologien i historisk lys i afsnittet s. 17-60. Vi indføres her i den europæiske revolutionsdebat, fra Lenin over A. Gramsci til Kominterns teser og praksis. Forfatteren lægger især vægt på Gramscis kritik i 1920'erne af Lenins syn på staten. For Gramsci var staten ikke kun et repressivt element, men en mere kompleks størrelse, der også tillod Poder Popular (folke-magt). En demokratisering nede fra kunne ske samtidig med overtagelse af produktionsmidlerne, og et parlament kunne fortsat bestå til sikring af de liberale rettigheder. Forfatteren ser i Allende og i dele af den chilenske socialisme et forsøg på at forsonе det repræsentative demokrati med de former for direkte

demokrati som sås i Poder Popular. Kløften mellem den historiske udvikling og den ideologiske krise i det chilenske venstre er et af midtpunkterne i undersøgelsen (jvf. s. 39).

Forskningsoversigten (s. 2-13) giver et godt signalement af den eksisterende litteratur. Noteapparatet til hele bogen viser, at forfatteren har kendskab til et meget stort samtidigt materiale og indgående kendskab til den eksisterende faglitteratur. Jeg kan ikke her undlade en bemærkning om, at systemet i litteraturlisten ikke er læservenligt (s. 452-507), – det er *meget* besværligt at finde bestemte titler med den meget specialiserede emneopdeling. Et værk som Isobel Turrents bog om Sovjets politik over for Chile under Allende (nævnt s. 11) er ikke med i litteraturlisten. Man vil altid kunne finde bøger, der ikke er med. Generelt føler jeg, at det er et savn, at litteratur på tysk ikke er brugt. Det er næppe fagligt begrundet. Dels omtaler forfatteren selv (s. 26, og s. 49, note 72) den tyske revolution, hvor ikke mindst tysk forskning har beskæftiget sig med forholdet mellem rådssystemet og det repræsentative demokrati (rigsdagen), dels har også tyske forskere beskæftiget sig med Chiles historie.⁴ Ved omtalen af Robert J. Alexander: *The Tragedy of Chile*. Greenwood Press. Connecticut, London, 1978 havde det været passende at få at vide, at hans syn på Allende er noget anderledes end forfatterens. (Cancino s. 3).⁵

En forskningsoversigt over nyere bøger om Allendes Chile i *Journal of Latin American Studies*, 1980, no 2, Cambridge University Press, slutter med at pege på, at forskningen skulle beskæftige sig med de historiske aktørers politiske ideer, og dermed med deres håb og frygt, for at vi kan forstå den chilenske tragedie. Det var de politiske ideer, der gjorde forskellen.⁶

Med denne disputats er dette savn afhjulpnet. Fra s. 118 til s. 440 gives en grundig redegørelse for ideologierne og programsynet i det chilenske venstre, såvel hos Unidad Popular regeringens partier som i venstrebevægelser uden for regeringskoalitionen, som MIR. Afhandlingen består af en nøje, måske ofte for nøje gennemgang af programsynet, som det fremgår af et utal af erklæringer, programmer, brochurer m.v. i årene

⁴ Geschichte in Wissenschaft und Unterricht, 1988, no. 2: Uwe Holtz: Literaturbericht. Modernes Lateinamerika, s. 107-128. – Se også et værk som: Carlos Barrenechea: Bundesrepublik und Chile. Pahl-Rugenstein. Köln, 1984 og litteraturlisten dér. – Eberhard Kolb: Die Arbeiterräte in der deutschen Innenpolitik 1918-1919. Frankfurt am Main. Wien. 1978.

⁵ Se om Allende hos Alexander, der understreger det vage og uklare i Allendes hensigter, s. 132, 139-144, 216, 446, 448.

⁶ Review Article, Simon Collier: Allende's Chile: Contemporary History and the Counterfactual, s. 445-452.

1970-73. Vi hører lidt om den almene historie, som disse erklæringer er led i, men mest om indholdet i de mange udsagn. Vi hører derimod meget lidt om de øvrige chilenske partiers opfattelse af Unidad Popular Partierne og af MIR. USAs rolle, der i mange massemedier opfattes som helt afgørende for demokratiets sammenbrud september 1973, omtales kun to gange, og meget kort, og netop med den opfattelse, at USAs rolle *ikke* var afgørende (s. 295, 386). Forfatteren er her på linje med den videnskabelige forskning siden midten af 1970'erne, der mere søger årsagerne til kuppet i 1973 i Chile end i USAs indblanding. Hele denne bog viser iøvrigt med al ønskelig tydelighed, at forudsætningerne for et sammenbrud for demokratiet lå i Chile selv.

Nu bagefter kan man måske sige, at Unidad Popular ikke var den mest dækkende betegnelse for den valgkoalition, der kom istand i 1970 og som førte til valget af S. Allende som præsident, efter at han tre gange, 1952, 1958 og 1964 forgæves havde forsøgt at blive det. Denne bog viser meget klart, at enhed og enighed var der meget lidt af inden for regeringspartierne, og især angående den daglige politik. Ved en både kronologisk og emnemæssig inddeling gennemgås de vigtigste gruppers synspunkter. Det drejer sig om præsident Allendes syn, om de to største partiers syn, nemlig Kommunistpartiets og Socialistpartiets. Uden for regeringskoalitionen stod den venstrerevolutionære bevægelse MIR, der talmæssigt ikke var særlig stor, men hvis retorik og agitation visse steder i Chile var virksom. Forfatteren gennemgår deres synspunkter gennem årene, i lyset af den almene politiske udvikling 1970-73, og især set i forhold til deres tanker om statens indretning og Poder Popular-organers forhold til det gældende politiske system.

Forfatteren placerer hver gang Allende i en særlig gruppe, selvom hans tanker er ret identiske med kommunistpartiets strategi, som det havde hævdet siden 1951. Forfatterens hovedsyn er, at Allende ønskede at indføre socialisme ad demokratisk vej, d.v.s. *med* den stærke chilenske tradition for demokrati. Forfatteren tolker hans syn således, at han stod for den folkelige chilenske socialisme fra 1930'erne, hvor hans politiske karriere jo også havde sin meget tidlige start. Han respekterede derfor et pluralistisk system, han virkede for reformer via de gældende institutioner, f.eks. parlamentet (Kongressens to kamre) og domstolene, og han ville ikke ændre den meget professionelle chilenske hærers status, men forventede til gengæld, at den som hidtil forholdt sig politisk neutral. Forfatteren understreger gang på gang, at Allende hermed klart og entydigt tog afstand fra den stats- og revolutionsopfattelse, der fulgte af Den Russiske Revolution i november 1917. Chile 1970 var ikke Rusland 1917. Allende så ikke på de nydannede folkelige organer, som bonderåd,

kommunale råd, mødrecentre, naboråd, fabriksråd m.v. som »sovjetter« à la 1917, men som mulige demokratiseringsorganer nedefra til støtte for Unidad Popularregeringens reformpolitik, men ikke som organer, der var alternative til regeringen. Han hyldede ikke teorien om »dobbeltmagt«, hvorefter disse råd langsomt skulle overtage statsmagten og ødelægge det herskende borgerskab.

Det kommunistiske parti, et af Latinamerikas stærkeste, havde længe før 1970 udformet denne strategi, og derfor kunne man gang på gang 1970-73 se, at det i den praktiske politik var ret enig med Allende. Det betonedes noget mere statens rolle og forholdt sig ret uvillig over for at tildele de mange nye folkelige, basis-demokratiske organer for megen magt. Det traditionelle kommunistiske ubehag ved spontanitet og demokrati nedefra, dvs. uden for en centralistisk ledelses kontrol ses klart her. Forfatteren nævner et morsomt eksempel s. 228. I den chilenske sammenhæng var Kommunistpartiet i mange år, også før 1970, talsmand for »den fredelige vej« til socialismen, for politisk at søge bred basis for reformerne, evt. gerne i forhandlinger med det kristeligt-demokratiske parti, og frem for alt at følge de legale reformkanaler, dvs. parlamentet og stole på de væbnede styrkes neutralitet og professionalisme. Under den voksende samfundskrise i 1973 var det kommunistpartiet, der lancerede sloganet: nej til borgerkrig.

Helt anderledes forholdt det andet store parti, Socialistpartiet sig – og det var vel at mærke Allendes parti. Her sås i ledernes offentlige udsagn, og især siden partikongressen i 1967 en anderledes radikal ideologi med rødder tilbage til de leninske forestillinger fra 1917. Partiet var imidlertid ikke noget stramt kadreparti, men letbevægeligt og påvirkeligt af folkelige strømninger. Det var både parti og bevægelse. Man så dér den revolutionære retorik om arbejdermagt, rådsstyre, arbejdermilits, om oprør og brud med de eksisterende institutioner i samfundet, om brug af de nye folkelige organer både til støtte for regeringen, men også til radikalisering af reformerne. Det typiske for Socialistpartiet var tvetydigheden, ambivalensen. På den ene side gik det ind for en leninistisk-marxistisk ideologi, men på den anden side deltog det i en regering, hvis erklærede mål var den fredelige vej til socialismen. Da partiet tilmed var præget af megen intern debat og personstridigheder, så var det ikke noget stabiliserende element i regeringen.

Forfatteren gør bogen igennem meget ud af den lille revolutionære gruppe MIR. Her ses i renkultur de leninistiske standpunkter, fremsat i erklæringer med en militæragtig sprogbrug, der jo heller ikke var bolsjevikkerne fremmed fra 1917 ff, og uden vaklen. For MIR var der ingen tvivl om, at de nye folkelige organer skulle bruges til at ødelægge

den borgerlige stat, at anvendelsen af vold var nødvendig, og at enhver form for kompromis var af det onde. For MIR var Allende bare en chilensk Kerensky. Set i en latinamerikansk sammenhæng var MIR i Chile det bedste udtryk for den påvirkning, der udgik fra den cubanske revolutions eksempel. Den førte til udbredte forestillinger om, at nye samfundstilstande kun kunne gennemføres ved guerillakrig og revolution. Ikke mindst i studenterkredse fandt denne forestilling lydhørhed.

Forfatteren ser på disse forestillinger inden for og uden for Unidad Popular regeringen i forhold til Poder Popular og til den almene politiske udvikling 1970-73. Han gennemgår deres syn på bonderådene og agrarpolitikken (s. 145-212), på udviklingen i byernes nye kommunale råd og fabriksråd. I særlig grad undersøger han møder som Folkets Forsamling i byen Concepción juli 1972 og rådernes adfærd og udvikling under den meget alvorlige og landsomfattende arbejdsstandsning hos lastbilchaufførerne oktober-november 1972. (s. 212-298). Til sidst ser han på gruppernes syn på de mange nye råd i de afsluttende kriser fra november 1972 til kuppet 11. september 1973. Et central element i denne fase var militærets holdning, således som det sås både ved dets indtræden i Unidad Popular regeringen (november 1972-marts 1973, og igen i august 1973), dets indflydelse på den stadig mere kritiske forsyningssituation og ved visse militærfolks kupplaner og kupforsøg, bl.a. det mislykkede kup den 29. juni 1973.

Forfatteren betoner stærkt bogen igennem, at de mange nye organer for Folkemagt, hverken var opstået som en historisk tilfældighed eller var et resultat af det ekstreme venstres, MIRs, virke, men havde sin rod i den folkelige, chilenske arbejderbevægelses historie. Det fremhæves også (s. 118, 255), at Allende regeringen ikke var følgen af en tilfældig konjunktur, men af det chilenske samfunds organisatoriske samfundsudvikling.

Forfatterens konklusion på spørgsmålet om Allendes forestilling om den fredelige, politisk-institutionelle vej til socialismen var mulig i Chile under de givne vilkår 1970-73, dvs. med partier med den holdning som basis, som udførligt er skildret i denne bog, er negativ. Forfatteren ser således årsagen til sammenbruddet, ikke kun i visse militærfolks kupplaner, ikke i den chilenske oppositions voksende modstand, slet ikke i USA's aktiviteter, men i karakteren af Unidad Popular regeringens ideologiske forestillinger. Bruddet med den chilenske tradition for kompromis og konsensus, der var under langsom nedbrydning under præsident Freis reformivrige periode (1964-1970), blev fuldført under Allende. Det var ifølge forfatteren ikke Allendes skyld, men problemet lå i den teoretiske og ideologiske krise hos det chilenske venstre. Det så nemlig på

Chile 1970-73 gennem de briller, der så Ruslands situation i 1917 på chilensk grund (s. 292, samt s. 309, note 9 om den manglende virkelighedsopfattelse hos det latinamerikanske venstre i 1960'erne og 1970'erne).

Jeg vil først beskæftige mig med tolkningen af Allendes synspunkter på overgangen til socialisme. Jeg ser her to problemer, der hænger sammen. Det ene er indholdet i hans politiske budskab, og det andet er omverdenens opfattelse af det. Det første gør forfatteren meget ud af, men det sidste hører vi ikke meget til. Det kunne måske ellers have ført til en mere kritisk vurdering af Allendes udsagn. Metodisk set er det diskutabelt hovedsageligt at beskrive en persons politiske syn alene ud fra hans udtalelser. Når man går igennem kildematerialet til at skildre hans syn, så består det – af gode grunde – næsten udelukkende i hans offentlige udsagn, især til Kongressen, f.eks. de årlige budskaber i maj måned, eller åbne breve til forskellige partier.

Jeg skal nævne et grelt eksempel på, hvordan en sådan metode kan være meget farlig. Hvis man kun studerede Hitlers politiske syn ud fra hans offentlige udsagn fra 1933 og 1939, så ville man komme til nogle frygtelige fejlslutninger i så centralt et emne som hans forhold til krig og fred. Hvis man nøjedes med at undersøge Hitlers ideologi, ville man også nå til et mangelfuldt billede af den nazistiske politik. Nu har jeg taget eksemplet fra et område, der er blevet udforsket meget grundigt, og hvor der netop også har været en stor metodisk debat.⁷

Det interessante er også, at forfatteren ikke anvender metoden konsekvent. S. 361 ses et interessant og typisk eksempel. Det er i den afsluttende brevveksling mellem den kristelig-demokratiske leder, Patriocio Aylwin, og Allende, juli-august 1973. Forfatteren refererer her Allendes svar og vurderingen heraf går ikke ud over hans tekst. Kort sagt, Allende tages på ordet – og det sker hele bogen igennem. Tolkningen af Aylwins brev går derimod ud over teksten, forfatteren ser allerede vejen banet for det senere militærkup.

Det havde været nyttigt, om forfatteren i tolkningen af Allendes syn havde inddraget ikke kun hans udsagn, men også den sammenhæng de fremkom i. I den historiske beskrivelse nævnes det selvfølgelig, hvordan Allende blev præsident (han fik 36,3% af stemmerne), men forfatteren bruger det ikke i sin fortolkning. Det havde været gavnligt med en stærk understregning af, at Allendes ide fra starten stod over for et i grunden uløseligt problem. Hvordan skulle omfattende reformer, der skulle føre til

⁷ Forskningsoversigten hos M. Broszat: *Die Machtergreifung. Der Aufstieg der NSDAP und die Zerstörung der Weimarer Republik*. DTV, München, 1984, s. 207-219, og hos Klaus Hildebrand: *Das Dritte Reich*. Oldenbourg Grundriss der Geschichte. München. Wien. 1987 (3. udgave).

socialisme, blive udført via den fredelige vej, dvs. via de legale kanaler som parlamentet, hvis ikke han dér havde flertal for dem? Og det havde han ikke. Det er ikke svært at se grunden til, at det ikke var tilfældet. Forfatteren bemærker selv, at selv om Unidad Popular programmet ikke brugte udtrykket »overgang til socialisme«, så viste indholdet, at dette var meningen. Det siges klart, at Allende og dele af Socialistpartiet anså Unidad Popular regeringen for at være en forberedende fase til socialismen (s. 122-123). Det var ikke sært, at modparten i det politiske spil ikke frivilligt ville afskaffe sig selv og sit økonomiske grundlag. Allendes politiske situation var bestemt ikke misundelsesværdig. Allende befandt sig i en situation med to forskellige typer af politiske tvang: han manglede et flertal i parlamentet, og hans regering havde ikke selv et eget militært apparat, men måtte stole på den chilenske hær's professionalismisme. Allende havde kort sagt brug for en dialog med de kristelige demokrater. Det kan derfor ikke undre, at han i budskaberne til Kongressen og iøvrigt offentligt altid betonedede sit ønske om at overholde de demokratiske spilleregler.

Disse politiske vilkår ses også meget klart i general Prats' erindringer. I disse fremstår han klart som en forfatningstro general, således som også forfatteren nævner det s. 12. Det forekommer mig interessant, at Prats med sindsro støttede Allende koalitionsregeringen, så længe den overholdt de demokratiske spilleregler, til trods for at han udmærket så partiernes marxisme, som han ikke selv brød sig spor om. Men det er især interessant at se, at hans grund til at være så rolig ved udviklingen, var en overbevisning om, at et frit, pluralistisk Chile aldrig i sit flertal ville gå ind for marxismen.⁸

I de senere analyser hos Allendes personlige rådgiver, Joan E. Garcés, ses det tydeligt, at der i præsidentens nærmeste politiske omgivelser var indgående overvejelser om, hvordan Allende skulle komme ud over sin svage politiske position. Garcés nævner både bevidstheden om, at Chile geografisk lå meget fjernt fra eventuelle hjælpere såsom Sovjetunionen, og at Allende manglede flertal i Kongressen. Garcés' forslag siden efteråret 1970 var, at Allende skulle styrke sit folkelige mandat ved en folkeafstemning. Han skildrer samtidig, hvordan Unidad Popular partierne til det sidste modarbejdede denne ide.⁹

En metode til at belyse Allendes offentlige udsagn kunne have været at kaste et blik på hans lange politiske karriere. Forfatteren giver ikke noget

⁸ Prats, *Memorias*, 1985, s. 400, 430.

⁹ Joan E. Garcés: *Allende et l'Expérience Chilienne*. Paris, 1976, s. 156-167, 178-184, 218, 225, 229.

biografisk rids, og heller ikke noget om hans person eller hans tidligere politiske synspunkter. Robert J. Alexander har et afsnit om Allendes politiske synspunkter. Han giver en skitse af hans karriere, men finder modsigende vidnesbyrd heri. Han omtaler en række træk, der støtter forfatterens tolkning, men også træk, der tyder på andre holdninger. Jeg skal nævne bare nogle, som ikke ses i afhandlingen: siden 1952 arbejdede han ret tæt sammen med Kommunistpartiet, selvom han i 1940'erne havde været en ledende socialistisk modstander af dette parti. I 1960'erne knyttede han sig offentligt til Fidel Castro – og ofrede derved langvarige venskaber med demokratiske venstregrupper i Latinamerika (Acción Democrática i Venezuela f.eks.). Allende var til stede ved stiftelsen af OLAS, Castros mini-Komintern, og han var leder af den chilenske afdeling af OLAS, omend ikke en effektiv leder. 1970-73 afviste han til det sidste at bryde med den ekstreme venstrefløj i Socialistpartiet under Carlos Altamirano og med MIR. Alexander, der er meget afbalanceret i sin vurdering, gør til slut opmærksom på, at Allendes vage tanker om det fremtidige samfund var ret irrelevante. »In a sense, Allende allowed himself to be a prisoner of his allies, particularly those in his own party. He refused to break with those who disdained democracy and hoped for an apocalyptic confrontation, until it was too late«. Han ville ikke være som præsident Gonzáles Videla (1946-52), der 1947-48 vendte sig mod dem, der bragte ham til magten, nemlig Kommunistpartiet. Alexander, der også har velvillige betragtninger om Allendes karriere og syn siger, at Allende måske troede på demokratiet, men han var også opportunist. Siden 1933 havde han i det politiske spil vist meget stor manøvredugtighed. Han var vant til at manøvrere mellem marxistgrupper, skønt han ikke selv var en overbevist marxist-leninist.¹⁰ Forfatteren nævner selv (s. 252, og s. 275-76, note 20) en episode i januar 1971, hvor Allende og hans gruppe i Socialistpartiet overraskende støtter valget af Carlos Altamirano som ny generalsekretær, skønt de ideologisk ikke var enige i hans radikale linje. Forfatteren aner en personstrid bag denne politisk set sære adfærd. Jeg savner i den fremstilling lidt af det usikre »måske«, som Alexander har. I denne afhandling fremstår han som den principtro politiker, der 1970-73 konsekvent fastholdt sine anskuelser.

Når vi ser på Allendes udsagn til offentligheden, så har både forfatteren og Alexander den iagttagelse, at disse udsagn og i det hele taget den heftige debat inden for Unidad Popular partierne mere drejede sig

¹⁰ Alexander, s. 132, 139-144, 216, 269. – Se også Hugo Cancino, s. 135, note 15 om kommunistlederen Luis Corvaláns udsagn om Allendes ukendskab til marxisme-leninismen.

om vejen til målet (socialismen) end om utopiens indhold, dvs. om selve målet (Alexander, s. 132-133; Cancino, s. 93, 323). Man kunne få den tanke, at det skyldtes, at uenigheden netop gjaldt taktikken, ikke indholdet. Forfatteren gør selv enkelte steder (s. 120, 250 og s. 273, note 12) opmærksom på, at nogle har set et vist sammenfald mellem Allendes og Kommunistpartiets politik, men han afviser kategorisk, at Allende dermed kan indpasses i den kommunistiske tankeverden. For Allende var hans erklærede holdninger ikke bare taktik. Forfatteren mener, at han, ensomt, fortsatte i den folkelige, nationale chilenske socialismes traditioner.

Det ville til tolkningen af Allendes politik have været nyttigt at se på, hvordan hans omgivelser tolkede hans adfærd. Hans politiske modstandere kunne jo ikke nøjes med at se på hans hensigtserklæringer, men på hans handlinger som præsident og leder af en koalition og på den opbakning, han havde i regeringen og i sit eget parti, Socialistpartiet, for sine erklærede hensigter. Forfatteren har selv (s. 227-228) undret sig over, at Allende og hans økonomiminister 1970-72 Pedro Vuskovic helt afviste et kristeligt-demokratisk forslag om arbejderfirmaer, og han konstaterer, at det chilenske venstre nok kunne præstere nytænkning på det politiske område, men ikke på det økonomiske, her bandt eksemplerne fra det østlige Europa. Og den økonomiske politik med statsovertagelser, som Vuskovic førte, viste, at det var alvor (Cancino, s. 221, 227-228). Med de erfaringer, der også på det tidspunkt – man kan blot tænke på uroen i Tjekkoslaviet i 1968 og i Polen i december 1970 – var kendt om Østeuropæiske samfundssystemer, om deres ringe økonomiske præstationer og den manglende pluralisme og manglende demokrati, så kan det ikke undre, om også velinformede kredse i Chiles opposition var urolige ved Allende regeringen. I redegørelsen for Oktober 1972 krisen er forfatteren selv inde på denne uro (s. 290). Den afgående præsident Frei skal åbent have sagt til Allende allerede den 7. september 1970, at Allendes magtovertagelse uafvendeligt ville føre til marxisme.¹¹

Forfatteren nævner nogle få gange, hvordan Allendes position var i hans eget parti (s. 120, 255, 368 anekdoten, 376, 384). Men det var vel helt afgørende for troværdigheden af hans personlige udsagn, at han ikke have flertallet bag sig, end ikke i sit eget parti. Det realpolitiske forhold burde ikke alene være betonet mere, men skulle vel også i en politisk analyse give betydningen af Allendes offentlige udsagn en anden placering?

¹¹ Prats, *Memorias*, s. 167-168.

Et sted, s. 127, nævner forfatteren selv et eksempel på kløften mellem Allendes udsagn og det, der faktisk skete i Chile. Et eksempel på, hvor vanskeligt det forekommer mig at tolke Allendes udsagn gives s. 284, note 95, hvor han kaldte det en politisk fejl at indkalde til en Folkeforsamling i Concepción. Betyder det, at han godt kunne være enig i dens sigte, men fandt det politisk uklogt at udfordre oppositionen på denne åbenlyse måde? Det er altid svært at definere en politikers grundsynspunkter, og de mange taktiske hensyn, som en mindretalspræsident i spidsen for en uensartet koalition måtte tage, gør det ikke lettere.

Ud fra sin opfattelse af Allende konkluderer forfatteren, at Allende i de sidste kritiske uger før kuppet i 1973 blev tvunget til at føre en politik uden dialog med oppositionen, for flertallet i Socialistpartiet og i Unidad Popular tvang ham til det (s. 385).

Forfatteren gør derfor med rette meget ud af at analysere den politiske strategi hos de to bærende partier i Unidad Popular regeringen, Kommunistpartiet og Socialistpartiet. Såvel en fremstilling som Alexander som beskrivelser fra samtidige aktører som Nathaniel Davis og general Prats, der alle giver Allende personligt et godt skudsmål, er meget opmærksomme på, at han stod ret alene med sine synspunkter, og at hans hovedallierede på forskellig vis voldte ham store vanskeligheder.

Forfatteren er lidt vaklende i sin karakteristik af det chilenske kommunistparti. På den ene side kan han ved tekstsammenligningerne kun komme til det resultat, at der er stor lighed mellem Allendes og Kommunistpartiets hensigtserklæringer. På den anden side mere end antyder han (s. 273, note 12), at Kommunistpartiets erklæringer nok var taktiske og, at der måske stadig var stalinisme i partiet? Hele bogen igennem skildres Kommunistpartiets moderate, forsigtige adfærd, dets vilje til dialog med oppositionen (det kristeligt-demokratiske parti især), dets afstandtagen fra MIRs revolutionsromantik, dets ustandselige lovprisning af de legale kanaler, af parlamentsvejen, dets afstandtagen fra begejstringen over den cubanske guerillataktik. Det må derfor undre forfatteren, s. 394, note 58, at Kommunistpartiets leder, Luis Corvalán i exilet i august 1977 afslørede, at partiet siden 1963 *havde* truffet militære forberedelser, og at det intensiverede disse efter parlamentsvalget marts 1973, iøvrigt samtidig med at partiet lancerede sit slogan om »nej til borgerkrigen«.

Her er det mig, der må undre mig. Når man ser på de kommunistiske partiers historie, så har de, med det russiske i spidsen, udmærket sig ved, at brugen af vold har været et væsentligt element, både ved magtovertagelsen og i den senere magtudøvelse. Dette er ikke kun et

Stalin-problem, men ses allerede hos Lenin.¹² Uden Den Røde Hærs sejr over Tyskland og uden det hemmelige russiske politis hjælp var Østeuropa efter 1944 aldrig blevet kommunistisk. Kommunismen har endvidere udmærket sig ved at kunne skabe velorganiserede, disciplinerede partier, der kunne indordne sig under en langtidsstrategi, der undertiden på kort sigt kunne føre til ubehagelige holdningsskift. I tilfældet Chile, der havde et af de største kommunistpartier i Latinamerika, ser vi fra staten i 1922 en nøje afhængighed af de politiske svingninger i Moskva. Partiet var kendt for sin fjelighed over for Moskvas skiftende signaler, især i udenrigspolitiske spørgsmål. Nogle chilenerne skal have sagt, at når det regner i Moskva, så slår de chilenske kommunister i Santiago deres paraplyer op!¹³ Fra 1938 deltog Kommunistpartiet aktivt i den politiske proces som en del af den Folkefront, der valgte den radikale præsident A. Cerda (1938-1941).

Den strategi, som Kommunistpartiet, ifølge Furci allerede i 1951, slog ind på, med den fredelige vej til socialismen, med brede politiske alliancer, ikke kun med Socialistpartiet, men også med andre progressive kræfter (Det Radikale Parti), svarede fra 1956 godt til de sovjetiske teser om fredelig sameksistens. Det er dog her værd at bemærke sig, at denne tese fra sovjetisk side ikke betød standsning af den ideologiske kampførelse, og ej heller stoppede kampen for national befrielse i den 3. verden, tværtimod.¹⁴ Det chilenske kommunistpartis store moderation skal ses inden for denne ramme. Også her kan paralleller trækkes til Spanien 1936-39, hvor det spanske kommunistparti, under Folkefrontparolen, offentligt forsvarede demokratiet, den private ejendomsret, ja selv religionen, medens de på grusom vis var med til at bremse såvel anarkister som formodede trotskister i deres faktiske revolutionære adfærd. Forfatteren nævner selv, at Kommunistpartiet i Unidad Popular

¹² Se f.eks. Peter Scheibert: *Lenin an der Macht. Das russische Volk in der Revolution 1918-1922*. Verlag Chemie. Weinheim. 1984.

¹³ Carmelo Furci: *The Chilean Communist Party and the Road to Socialism*. London, 1984, s. 181. Se iøvrigt s. 174 og 179. – Manuel Caballero: *Latin America and the Comintern 1919-1943*. Cambridge University Press, 1986. Caballero skildrer udførligt Kominterns langtidsstrategi for det Latinamerika, der først fra ca. 1928 begyndte at interessere Komintern. Ideen var dog, at revolutioner først skulle ske i Europa, så i Asien og sidst på den vestlige halvkugle, dog især i USA. – Om den kommunistiske magtovertagelse i Polen, det største land i Østeuropa, se bl.a. de afslørende interviews med gamle stalinistledere i Teresa Torańska: *Oni. »Aneks«*. Londyn, 1985, samt en forkortet udgave på dansk i 1987. – Krystyna Kersten: *Narodziny systemu wladzy: Polska 1943-1948. Historia i teraźniejszość*. no 9. Paris. 1986.

¹⁴ Bent Jensen: *Sovjetunionen – historie, ideologi, økonomi og politik*. – Serien: Forsvaret i samfundet 1985, s. 106, citat i oversættelse, fra sovjetisk *Diplomatisk Leksikon*, bind II, Moskva, 1971.

så den borgerlige demokratiske revolutionsfase, kun et stadium på vejen til det egentlige mål (s. 123). Manuel Caballero har en iagttagelse om 1930'erne, der måske også kan have gyldighed for Chile under Allende: kommunistpartier i Latinamerika har efter et mislykket kupforsøg i 1935 i Brasilien haft en tendens til hellere at alliere sig med en stærk person end med et stærkt parti, der inden for en alliance eller »front« kunne blive for selvstændigt i forhold til kommunistpartiet.¹⁵

Kort sagt, med den Komintern-tradition, som forfatteren også skildrer i det chilenske kommunistparti, og med de slutmål, som ligger i kommunismen som ideologi, hvor troværdig var da partiets mange ord om mådehold og demokrati? Endnu mere end ved Allendes udsagn må det her være på sin plads at være skeptisk. Forfatteren har flere gange (s. 188-189, 306; 320, note 89) kritiske bemærkninger om misforholdet mellem MIR-erklæringernes støtte til basisdemokrati og MIRs egen næsten militære og hierarkiske opbygning. Samme iagttagelse kan da gøres om det chilenske kommunistparti, hvor den kendte demokratiske centralisme i selve partiet forhindrede nytænkning og meningsbrydninger.¹⁶ Det forhindrede også, som forfatteren påviser det, et positivt forhold til de nye basisorganer (Poder Popular).

Socialistpartiet, der var Allendes parti, vier forfatteren med rette stor opmærksomhed. Partiets store indre splid, personkampene og den påfaldende kløft mellem dets radikale teori og moderate praksis på det nationale ledelsesplan har længe, både i partiets egen debat og mellem forskere været et omdiskuteret emne. Det påvises i bogen med stor tydelighed, hvor ulykkeligt det var for Unidad Popular regeringens samlede strategi, at Socialistpartiet på mange afgørende punkter var præget af tvetydighed, af vaklende holdninger, hvor ledelsen sagde ét og gjorde noget andet, medens partiaktivister i forskellig sammenhænge udførte de teorier, som lederne ikke overholdt.

Igen minder det meget om Socialistpartiets rolle i Spanien 1933-1936, hvor en mindre, moderat fløj med I. Prieto i spidsen søgte at gennemføre gradvise reformer i Spanien ad parlamentsvejen, medens partiets flertal under Largo Caballero talte stadig mere om revolution à la 1917 med en voldsom retorisk udfoldelse, der slet ikke svarede til de manglende militære forberedelser. Resultatet i Spanien var, at modstanderne blev sammensvejset i angsten for revolution – og forholdet i Chile 1972-73 var det samme. Forfatteren fælder til slut (s. 439-440) en meget hård dom over det chilenske venstre, og inden for Unidad Popular især over

¹⁵ Manuel Caballero, 1986, s. 109.

¹⁶ Furci, s. 179.

Socialistpartiet. Han siger, at det var den ledende kraft i fremmedgørelsen over for den chilenske virkelighed, dvs. i overførelsen af urealistiske revolutionsforestillinger fra Rusland af 1917 eller fra Cuba af 1959 til et Chile, hvis samfund og traditioner var helt anderledes.

Forfatteren skildrer dobbeltheden i Socialistpartiets politik i forhold til Unidad Popular regeringen og til de nye Folkemagtorganer, som Bonderåd og Industriråd (Fabriksråd) mv. På den ene side var partiet medlem af regeringen og dermed bag det program om »den fredelige vej til socialismen«, på den anden side vedtog partikongresserne i 1967 og igen i januar 1971 en klar marxistisk-leninistisk linje, der ønskede magtovertagelse eventuelt ved vold og et fuldstændigt brud med de borgerlige institutioner, som Unidad Popular regeringen selv betjente sig af. Alene arbejderne skulle udføre den revolution, hvis indhold skulle være socialistisk. Gang på gang måtte Socialistpartiet offentligt støtte Unidad Popular regeringens strategi tværtimod kongressernes vedtagelser, men forfatteren påviser også enkelte gange (s. 332, samt noterne 75 og 77 s. 397; samt s. 358, og note 214 s. 413 (ingen kilde), s. 362, note 230 s. 414 (ingen kilde)), ud fra interne kilder, som ikke altid specificeres, at de offentlige resolutioner fra partiet ikke svarede til deres egentlige hensigter, især ikke i den mere radikale afdeling fra Stor Santiago, et område, der i 1965 rummede ca. 2,4 million indbyggere af Chiles dengang ca. 8,5 million store befolkning.

Forfatteren nævner, at nok var det hovedlinjen, at de nye organer for folkemagt skulle uddybe demokratiet og støtte Unidad Popularregeringens politik med fredelige ændringer, men også at dele af Socialistpartiet så anderledes på det, nemlig som kim til organer for dobbeltmagt og som modmagt til regeringen. Det nævnes yderligere, at partiaktivisters virke angående bonderådene udadtil skabte et billede af et brud med Unidad Populars program. (s. 151-152, 163-164, 384; s. 303, 371-372, s. 421 note 282, 369). Forfatteren forholder sig med rette kritisk over for Carlos Altamiranos og andre forsøg på at sige, at folkemagt-organerne var vendt mod den borgerlige magt, men ikke mod Unidad Popularregeringen (s. 326, 374).

Forfatteren refererer s. 356 (noterne hertil er side 411) Altamiranos syn om Poder Popular (Folkemagt), som værende en støtte for regeringen. Skulle der ikke her have været en kommentar, for det er jo hans senere (1977) kritik af venstrefløjens vrangopfattelse, dvs. efter nederlaget? I forbindelse med Altamirano kan det også undre mig, at hans udfordrende og radikale tale på Socialistpartiets Centralkomites plenummøde den 9. september 1973 kun er omtalt i en fodnote (note 250 s. 417). Robert J. Alexander tillægger den stor vægt i polariseringen og kalder den

en krigserklæring til de militære ledere samt en udfordring til Allende med dens kompromisløse indhold.¹⁷

På siderne 382-383 omtales et brev af 5. september 1973 fra Industrirådene i Santiago til Allende. Det indeholdt en kritik af Allendes reformisme og erklærede sig enig med Ed. Freis opfattelse af, at valget nu stod mellem et militærdiktatur eller proletariats diktatur. Forfatteren mener, at det nok svarede til det syn en del af Socialistpartiet i Industrirådene havde og til de mest radikaliserede arbejdere, men på ingen måde til hele arbejderklassens syn. Han angiver ikke, hvorfor han mener det.

Forfatteren rammer godt dobbeltheden ved Socialistpartiet, dets stadig forsvar for Unidad Popularregeringen, men samtidig dets flertals klare stræben efter også at gå ud ad den revolutionære vej. (Cancino, s. 326). Han påpeget også kløften mellem den revolutionære retorik og de manglende faktiske militære forberedelser og ikke mindst de manglende traditioner i den chilenske arbejderbevægelse for væbnede aktioner.

Forfatteren nævner en enkelt militant socialists udtalelse om, at han aldrig havde troet på »den chilenske vej« til socialismen (s. 374). Forfatteren nævner også gang på gang (f.eks. ved bonderådene, s. 152), at partiaktivisters virke ofte lignede MIRs politik. Forfatteren nævner ligeledes andre træk, der kunne tyde på, at Socialistpartiet så sig selv i en revolutionær, voldelig tradition, f.eks. dettes arbejde i OLAS og dermed i overensstemmelse med Castros guerillaopfattelse (s. 92, og især bemærkningen herom note 196 s. 115). Forfatteren omtaler, at nok ses kritik i Socialistpartiet af Sovjetunionen, men ud fra et trotskistisk synspunkt, ikke med opgivelse af tesen om proletariats diktatur (s. 389, note 12).

Det er interessant at se, at ikke kun Allende, men også Socialistpartiet afviste et kristeligt-demokratisk forslag i 1972 om arbejderselvstyre i fabrikkerne. Det mindede om den jugoslaviske model, som Frei iøvrigt roste i en artikel i »El Mercurio« den 17. juli 1972. Men netop Jugoslavien var jo en model, der afveg fra det sovjetiske mønster på det økonomiske område (Cancino, s. 227-228 samt note 66, s. 244).¹⁸

Modsat Allende så havde Socialistpartiet en vrangopfattelse af det kristeligt-demokratiske parti. Det så væk fra reformviljen og reformtendenserne i dette parti, og kaldte det borgerligt og reaktionært. Derfor ønskede det ingen dialog med det. Dette dogmatiske syn svarede ligeledes til Det Spanske Socialistpartis syn på dets hovedmodstander det katolske

¹⁷ Alexander, s. 326-327, fra El Mercurio. Samt s. 335, viden fra unavngiven Allendetilhænger, om at Carabineros, det store politikorps, indtil den tale ville have modsat sig et kup. Se også, Paul E. Sigmund: *The Overthrow of Allende and the Politics of Chile, 1964-1976*. University of Pittsburgh Press, 1977, s. 240-242.

¹⁸ Prats, *Memorias*, s. 274.

CEDA-parti efter 1933. (Cancino, s. 326, 359, 392 note 39, s. 249-50, s. 272 note 8).

Alle disse træk ved Socilistpartiet i Chile mener jeg med større held også kunne være inddraget ved tolkningen af Allende, for Socialistpartiet var hans egentlige magtbasis. Det fremgår jo også af forfatterens skildring, at dets adfærd i høj grad indsnævrede Allendes manøvremligheder og undertiden gik ham direkte på tværs. Det sås især til sidst, hvor det, forfatteren flere gange kalder en radikaliseret, militant holdning, ofte fik overtaget hos socialistaktivister over for de officielle besværgelser af Unidad Popular linjens fredelige vej.

Til sidst skal jeg også nævne nogle mindre ting. Det forekommer mig, at forfatteren side 411, note 194 (til teksten side 355) er lidt hård ved Robert J. Alexander. Det nævnes rigtigt, at i dennes værk på 509 sider er der kun få ord om Poder Popular. Men for det første – hvad forfatteren iøvrigt selv omtaler side 3 – så er der kun 210 sider om 1970-73, fordi s. 1-128 handler om tiden før 1970 og efter s. 338 handler det om tiden efter 11. september 1973. Endvidere siger forfatteren, at Alexanders vurdering af Industrirådene som sovjetter mangler grundlag og bevis, men Alexander har da det pågældende sted kildehenvisninger (Alexander, s. 471, Breve Historia de la Unidad Popular: Documento de »El Mercurio« Santiago, 1974. Dette værk er ifølge Alexander s. 484 daglige beretninger i den store, gamle oppositionsavis, »El MERCURIO« – Alexanders tekst er side 314-15). Det er muligt, at forfatteren ikke mener, at dette er en god kilde, men det er vel et andet problem? Til sidst er det værd at bemærke, at Alexander i den pågældende vurdering taler om Industrirådene i ugerne *efter* militærkupforsøget den 29. juni 1973 – og altså ikke generelt – og forfatteren er da selv angående det tidsrum inde på en lignende vurdering, s. 368 øverst. Iøvrigt nævner forfatteren selv, s. 7, at bøgerne af Allendes personlige rådgiver, catalaneren Joan E. Garcés næsten heller ikke omtaler problemet om Folkemagt. Det forekommer mig bemærkelsesværdigt, at Garcés tillægger dem så ringe betydning i hans ellers omfattende analyser.

Den meget vigtige parlamentsvedtagelse, der beskyldte Allende for at have handlet illegalt, er dateret forkert til den 23. august 1973, det var den 22. august – kilden er sært nok en bog ved A. Pinochet fra 1980! (s. 366, i noterne s. 417).

Der er en del trykfejl i bogen, det gør det ikke let at slå gloser op! (s. 372 historico for histórico, s. 247 desface for desfase m.v.). Der er ord, der gentages, som »referentes« s. 124. Det er noter med forkert nummer (s. 386 står der note 341, men det skal være 351), s. 268-69, her mangler note 125 i teksten – men ses s. 286 i noteapparatet. I teksten side 387 er en

note 354 – men den ses ikke i noterne s. 429, men svarer i indhold til note 353 dér.

Registret er ikke særligt konsekvent – nogle er med fornavn, andre uden. Hvorfor må vi ikke vide, at udenrigsminister Almeyda (s. 508) hedder Clodomiro? Ministeren Chonchol staves i registret med to ll'er (s. 511), og ministeren Pedro Vuskovic bliver s. 519 forvansket til Vuscovic.

Oplysningen s. 389, note 7, om at Senatet ved parlamentsvalget marts 1973 blev fornyet med $\frac{2}{3}$, svarer ikke til bestemmelserne i den da gældende forfatning fra 1925, hvorefter halvdelen blev fornyet ved hvert valg.

Alle mine kritiske eller spørgende bemærkninger skal selvfølgelig forstås inden for den rolle, der påhviler en opponert. Men det må ikke glemmes, at vi i bedømmelsesudvalget har været helt enige om at antage denne afhandling til forsvar for den filosofiske doktorgrad, og vi har gjort det uden vaklen. Forfatteren har med dette værk, der jo langt fra er hans eneste, leveret en dygtig, skarpsindig og meget solid forskningsindsats i et stærkt politiseret emne. Forfatteren har givet ikke gjort det uden personlige omkostninger, fordi han selv har levet med i den pågældende tid og dens problemer. Han har evnet at betragte problemerne som videnskabsmand og har – med de muligheder kilderne har givet – omhyggeligt søgt at rekonstruere de datidige aktørers forestillingsverden. Jeg vil gerne afslutte med at ønske hjertelig til lykke med den grad, som jeg ikke er i tvivl om at Fakultetsrådet vil konferere.

Kay Lundgreen-Nielsen

KAI AALBÆK-NIELSEN: I tidens fylde. Et opgør med Historien. Kbh., Gyldendal 1989. – 267 s. kr. 268.

Hvis man har det som en del af sin beskæftigelse at skrive historie, hænder det ikke sjældent, at man får viftet en advarende pegefinger foran sig med en påmindelse om, at det man laver, er grumme uvidenskabeligt. Alt efter seriøsiteten i advarslen vælger man at nikke fredeligt for dog at få ro til at passe sit arbejde, eller man tager spørgsmålet op til fornyet overvejelse. Netop fornyet. For det er langt fra første gang, uanset at den advarende ofte synes at tro, at der er tale om noget overraskende og for historikere sønderknusende.

Advarslerne kan være forskelligt motiveret og forskelligt begrundet, og ikke sjældent er begrundelserne tilpasset efter motiverne.